

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

2023

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti $2\frac{1}{2}$

Papila leri ri na 19 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.
2. Phepha leri ri na swiyenge swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele (35)
XIYENGE XA B: Ntlangu (35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana (35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri (35)
3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.

XIYENGE XA A: NOVHELE
Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU
Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku ya swirungulwana/swihungwana leyi u yi hlawuleke.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku leyi u yi hlawuleke.
4. Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
5. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
6. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.
9. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	8
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Xikolokolo exikolweni'	17	14
4.2 'Nkhuvo wa mucato wa mahala'	18	15
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Ya hanyile hi tinsinga ta hina'	18	17
5.2 'Xifaki'	17	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE

XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'A mi n'wi rivaleri mbuya ka tata wa Manayila, n'wi rivaleleni nkata mina, n'wi rivaleleni nkata mina, n'wi rivaleleni <i>Papa</i> . Xana ko hlola yena ku endla mhaka yo tano? Kasi kona loko vatolo va ku kuwa ra le thyakeni u dyisa hi n'wana, a va vula yini? A va nga vuri swona sweswi swo fa ...'	
'Heyi, heyi, heyi! U nga lavi ku ndzi hlambisa timbilu wena, u nga ndzi lavi ta le mpfungwe,' ku hlamula nkulukumba Ntekele hi ku honokela nsati. 'Kuwa ra le thyakeni, kuwa ra le thyakeni, i mani la tsakelaka ku dya swa le thyakeni?'	5
'Dyana u ri wena kuwa rhelero <i>not me</i> . Ku nga ri mina wo tswi i Gula-tino Xoxololo. O, wa n'wi yimelela hi? Leswi vulaka leswaku hi wena u n'wi rhumaka ku famba a endla miharhi-harhi. Mi ta yi huma swin'we loko u nga ndzi tivi, ndzi Nkhavelana mina.'	10
'A ndzi n'wi yimeleri mina, ndzo vula leswi mi nge a a mi lombe. Ndzi nge u mi lombe a ya kwi ...'	
'Heyi! Kasi a wu ndzi twi na? Ndzi ri a ndzi lavi no tiva lomu a nga yaka kona. A a ndzi lombe. A a ye vuhelwa. A ndza ha ri na ndhawu ya yena laha mutini wa mina. A a makanyeke.' 'A famba a ya kwihi mbuya <i>Papa</i> ?'	15

- 1.1 Xana Ntekele a a hlundzukisile hi yini? (1)
- 1.2 Boxa vito ra nhwana wa Rice. (1)
- 1.3 Ntekele a tivula wa vito ra ndhuma, xana a a dume hi yini? (1)
- 1.4 Hetisa xivulwa lexi landzeka:
Marito lama ya vuriweke hi Ntekele eka Rice ya leswaku 'namuntlha ndza ku hlamba' ya vula leswaku ... (1)
- 1.5 I yini lexi kombisaka leswaku Ntekele a nga n'wi hloniphi N'wa-Xitlhelana? (2)
- 1.6 Handle ka leswi a swi hlundzukisile Ntekele eka 1.1. I yini xin'wana lexi a xi engetela ku hlundzuka ka yena ehenhla ka mhaka leyi? (2)
- 1.7 Ntekele a a ri na manyunyu yo tivona a antswa ku tlula vanhu van'wana. Seketela hi leswi humeleleke eka xitshuriwa lexi? (2)
- 1.8 Kombisa xikhovolelo lexi nga kona eka Vukreste bya Ntekele na marito lama nge: 'A ku na ku rivalela loko a nga ta ku kuma eka mina ...' (2)
- 1.9 Kombisa vumunhu bya Rice. (2)
- 1.10 Mutsari u swi kotile ku kombisa ndlela leyi Ntekele a a hundzuleke ndyangu wa yena xihlekiso hiyona. Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

'Wena rifu tinhlaya ta wena a ti karhali ha yini? Matino ya wena a ya guleki ha yini ke? Ha yini ya nga hlanhleki u sa ni maphundzu?' U ta hi chuchuvula ku fika rini wena Rifu? Xingomungomu muheti wa vana va vanhu; Khwiri ra wena ri ta tsanyuka ku fika kwihi? Ha yini ri nga buluki ku va ku hela ka wena? Khwiri ra wena a ri xurhi ha yini ke? Ha yini u nga qumbhi, swi ku lumaluma u ta hi wisisa? Nyama ya hina yo ku nandziherisa ku yini? Leswi u ngo hlola ongeti va lo ku yimela ni xigombo.	5
Swi tsakise ntumbuluko ku ku tswala, Wu ku tswale u ri bofu, u ri hava mahlo; Loko onge mahlo u nyikiwile, A wu ta dya hi ku hlawula, A wu ta dya hi ku xopa- xopa, A wu ta chava ku tsema nhloko ya muti, Swimpfikidyana swi sa swi hlela mumpfu hi xikamba; A wu ta khoma hi tingana ku hambanisa varhandzani. A wu ta tingawuka timbhuri ni lavo lulama. Mbhuri ya Xitlhelana ingi ya ha tsakula, Mativula ya mina ingi ya ha hanya ni namuntlha.	15
Ntumbuluko wu ku dyoherile wena Rifu, Wu ku tsone tindleve, wu ku nyika mbilu ya ribye. Hi rini vana va vanhu va ku rhuketela?	20
	25

- 1.11 Xana a ku ri na yini ku kondza Ntekele a vula marito lawa eka xitshuriwa lexi nga laha henhla? (1)
- 1.12 Boxa vito ra ndhawu leyi timhaka leti ti humelelaka eka yona. (1)
- 1.13 Xivulavuri lexi vulavulaka eka xitshuriwa lexi xi vulavula swi huma embilwini. Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.14 Xana mutsari loko a ku: 'Ntumbuluko wu ku dyoherile wena Rifu, Wu ku tsone tindleve ...' Ku tsona tindleve i ku ... (1)
- A ka u nga twi.
B tsoniwa timhaka.
C toviwa tindleve.
D yingisela timhaka.

- 1.15 I mani mufundhisi loyi a ri kona eka siku leri Ntekele a vuleke marito lama nga eka xitshuriwa lexi? (1)
- 1.16 Boxa swilo SWIMBIRHI leswi ku ya hi mutsari a swi ririsa vanhu lava a va tile enkosini. (2)
- 1.17 Hlamusela hilaha marito ya Manana Xihlomule ya ku, 'Hi ko xitiko xa Ntekele xi timekile ...' ya hundzukeke ntiyiso hakona ku ya hi leswi nga eka tsalwa leri. (3)
- 1.18 Eka nkarhi lowu Ntekele a vulavula marito lawa Mpfuleni a a ri kwihhi? (1)
- 1.19 Muzayiwe u tirhisile xiyimo xa Ntekele ku lava ku fikelela leswi yena a a lava swona. Tiyisisa mhaka leyi hi leswi nga eka tsalwa. (2)
- 1.20 Xana nkongomelo wa tsalwa leri hi wihhi? (2)
- 1.21 Loko a wu ri Ntekele a wu ta va u endlile yini endzhaku ka makhombo lama humeleleke endyangwini wa yena? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

XIVUTISO XA 2: *BYOKOTA MADLAYISANI* – MM Marhanele

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

MAGAMANA:	Hayi, Mathebula u nga vulavuli hi ndlela yaleyo, hikuva hi wena u nga n'wi dlaya.	
VANHU:	U ni ntshiva mufana loyi a nga layiwanga engomeni.	
MATHEBULA:	Ndza tshemba leswaku leswi hosi yi nga swi vula mayelana ni M'bvexa lowo ngwingwa ni vusiku swa humelela. M'bvexa loyi a nga va a lo tirhela swibakele swa mina.	5
MAGAMANA:	Leswi Mathebula a swi hlamuselaka swa twala a swi twali. Hambiswiritano wanuna wa vanhu u hi fikisile laha a hi lava kona. Lo ...	
MAVUNDZA:	<i>(Hosi ya ha vulavula)</i> A nga si heta. A hlamusele leswi n'wi endleke leswaku a ambala n'wandhindhana.	10
VANHU:	<i>(Va fa hi ku hleka.)</i> Ohoho! Leswi humelelaka laha Ntlhaveni swo titiva.	
MAGAMANA:	<i>(A hlundzukile.)</i> Mavundza u sungule rini ku ndzi kokakoka hi njhovo? Miyela.	15
MAVUNDZA:	Ndzi khotse ncila Mayeke.	
MAGAMANA:	Tshama hansi wena Mathebula. U nga yimi u hlamusela swin'wana, hikuva laha a ndzi lava kona ndzi ku kumile. U ndzi vekile erivaleni. Lexi ndzi lavaka ku tiva xona eka wena Mavundza hi lexi: Xana hi swona leswi vuriweke hi Mathebula?	20
MAVUNDZA:	Hi swona hosi.	
MAGAMANA:	Xana u vula leswaku ni swibakele swa Mathebula swi nga va swi tirheriwile?	
MAVUNDZA:	Hi swona, kambe ku nga ri mina.	
MAGAMANA:	Mathebula a nga te hi wena. A hi swona?	25
MAVUNDZA:	Ndza swi twa, a ndzo kumbexani.	

- 2.1 Xana a ku humelela yini eka ndhawu leyi? (2)
- 2.2 Nyika vito ra tiko ra hosi Magamana. (1)
- 2.3 Handle ka loyi a ri ku tumbeleni i mani un'wana loyi a khumbeka eka khombo leri humeleleke? (1)
- 2.4 I yini lexi a xi endla leswaku n'anga Mavundza a rhangelela ku hlamula hambu hosi yi nga si heta ku vulavula? (2)
- 2.5 Nyika vito ra nsati wa Mavundza loyi a ri na vumbhoni byo khomeka eka mhaka ya rifu ra Gezani. (1)

- 2.6 Hlamusela vutlhari lebyi hosi Magamana a byi tirhiseke eka mhaka ya rifu ra Gezani. (2)
- 2.7 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka leswi humeleleke Gezani na Mavundza? (2)
- 2.8 Hosi Magamana u kota ku hlayisa xihundla. Seketela mhaka leyi. (2)
- 2.9 Hlamula hi swona kumbe a hi swona kutani u seketela nhlamulo ya wena.
Hosi Magamana a a ri na nsati un'we ku nga N'wa-Vhukela. (1)
- 2.10 Maahlulelo ya nandzu ya hosi Magamana yo tirhisa xigwevo xa rifu ya amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MATHEBULA:	Hi n'wina vamani mi tlangelaka emutini wa mina? Mi swigono kumbe mi valoyi? (<i>Ku ku whii!</i>) Loko mi nga hlamuli namuntlha mi ta n'wi tiva m'fana wa ka Makaringe.	
N'WA-RIDONGA:	Makaringe hi khomele hi tile eka wena n'wananga.	
MATHEBULA:	I vamani lava u nga na vona mukhegula?	5
N'WA-RIDONGA:	Mina ndzi tile na lava mune, lava ndzi tshameke na vona laha. Lava tshameleke evuxeni hi va kume kwala. A hi vulavurisananga na vona hikuva a va ri eku rileni.	
MATHEBULA:	(<i>Se a va vonile leswaku i vamani nakona a tiva lexi va teleke xona.</i>) Kasi hi n'wina vasati va Mavundza? Fambani mi nga ahlamisi ni swinon'wana swa n'wina, hikuva a ndzi lavi ku twa thyaka mina wa ka ncila-a-va-ololi. (<i>Va ala va tifisa dzanu.</i>) He n'wina, timbyana leti, ndzi ri nyamalalani. (<i>Hi ku chava leswi a swi ta va humelela va yima va tifambela va ri karhi va languta endzhaku ku vona loko lowa 'Layitha ra le Joni' a va landzalela. A va tshikanga ku rila. Va ririle va kondza va ya fika ekaya. Hinkwavo handle ka N'WA-RIMBELULE, loyi a a sele entsindza, a va ri kona. Loko N'WA-RIMBELULE a a lo humelela a va to pfanga no n'wi dya kunene.</i>) Mukhegula u karhatiwa hi yini?	10
N'WA-RIDONGA:	(<i>A ri karhi a rila.</i>) n'wananga ndza ku khongela leswaku u hundzuluxa miehleketo ya wena ...	20

- 2.11 Boxa ndhawu leyi vanhu lava va vulavulaka va ri eka yona. (1)
- 2.12 Hi xihi xivangelo xa ku va hosi Magamana a rhumerile tindhuna ku ya tumbelela emutini wa Mathebula? (2)
- 2.13 Kombisa xiyimo xa miehleketo ya Mathebula loko a vuya hi le hosini. (2)

- 2.14 Nyika nhlamuselo ya xivulwa lexi nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke.
Mavundza u ta dlawa loko 'tihuku ti sungula ku khandziya mirhi':
A Loko dyambu ri xa.
B Loko dyambu ri rhenga.
C Loko dyambu ri pela.
D Loko dyambu ri hisa. (1)
- 2.15 Boxa vito ra hahani wa Makhanana. (1)
- 2.16 Hikokwalaho ka yini Mathebula a hlongorile vasati va Mavundza hindlela ya tihanyi? (2)
- 2.17 Hlamusela vumunhu bya Mathebula. (2)
- 2.18 Ku va maxaka ya Makhanana va kombela Mathebula ku rivalela Makhanana leswaku a nga dlayiwi swi komba yini? (1)
- 2.19 Ku va N'wa-Rimbelule a paluxa vubihi bya nuna wa yena n'anga Mavundza eka hosi Magamana swi hi paluxela yini hi vuxaka bya vona? (2)
- 2.20 Aneka vonelo ra wena ehenhla ka endlelo ra hosi Magamana ro cinca xigwevo lexi a xi nyikiwile Makhanana. (2)
- 2.21 Kombisa matitwelo ya wena ehenhla ka matikhomelo ya Makhanana eka tsalwa leri. (2)
- [35]**

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

VHAKISA:	Ebyongweni bya mina a ku hlangehlangene, ndzi vuya ndzi pembunuka ku n'wi vona a wela ehansi. Ku ta ku chava ka leswaku a nga onhakeriwa, kasi va ka Munene va ta hi vhekela va tlhela va amukela n'wana exibedhlele.	
PIET:	Mi swi tekise ku yini swa vamanana lavaya?	5
VHAKISA:	A ku na swin'wani i byalwa lebyi va karhatisaka. Loko a yi ri mhaka ya Vukosi a ndzi lava ku n'wi rhidimba loyi Xilavi. Yena, byalwa a byi nga n'wi lawuli ngopfu, kambe ku pyopyiwa a a pyopyiwile. Swi tikomba a ri munhu wo nwa kusukela khale. Kasi munghana wa kona wonge wa ha sungula.	10
PIET:	Sweswi hahani se ri perile a mi nge yi ekaya, mi to lata nhloko kwale ndlwini, mi ta etlela endlwini yo wisela. Lavan'wana va ta manyana kwale ka tolo, hambu ku humelela yini kwale, sweswi? Kumbe va sale va ya mahlweni va byi pompa. Kumbe va vuye va xalamuka, hi ta vona hi swona.	15
VHAKISA:	Eka hinkwaswo sweswo ndza swi vona. Mina mundzuku ndzi ta titlhelela ekaya, va ta sala na muti wa vona. Hi le ka vona musi! Ndzi ta hundza hi le xibedhlele ndzi vona Vukosi na n'wana.	
PIET:	Ndzi ta yi vona mhaka leya vamanana lava, ndzi ta yi sala endzhaku ...	

- 3.1 Xana Vhakisa a tela yini emutini wa Piet? (1)
- 3.2 Hi byihi vuxaka bya Vhakisa na Piet? (1)
- 3.3 Hlamusela leswi nga humelela exikarhi ka Vhakisa na Ma'am Joyce loko Vhakisa a fika emutini wa Piet. (2)
- 3.4 I yini lexi nga endla leswaku Vhakisa a lava ku 'rhidimba' Xilavi? (2)
- 3.5 Xana marito ya Vhakisa eka ntshaho lowu ya leswaku '... va ta sala na muti wa vona ...' ya kombisa yini hi matitwelo ya yena? (2)
- 3.6 Hi rihi siku leri Vhakisa a lava ku famba hi rona loko a vulavula na Piet? (1)
- 3.7 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:
Vukosi a tshama na Piet e ...
A Benstore.
B Tzaneen.
C Venda.
D Kremetart. (1)

- 3.8 Marito lama landzelaka, 'vamanana lavaya ...' na 'Lavan'wana va ta manyana kwale ka tolo ...' ya kombisa leswaku Piet a va tekisa ku yini Ma'am Joyce na Xilavi? (2)
- 3.9 Tsavula xivulwa eka ntshaho lowu lexi kombaka leswaku Vhakisa a a wela eka ripfumelo ra ndhavuko. (2)
- 3.10 Matikhomelo ya Xilavi emutini wa Piet a ya amukeleki? Seketela mhaka leyi. (2)
- 3.11 Loko a wu ri Piet a wu ta yi lulamisa njhani mhaka ya matikhomelo ya Ma'am Joyce na Xilavi. Nyika vonelo ra wena. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	Va byele va ku nyika ti <i>Disprin</i> . Famba ndzi ta sala ndzi tshamiseka, famba phela! (<i>Xilavi u dedeleka a ya laha ku nga na Vukosi, u famba hi ku ngambanyeka ...</i>)	
XILAVI:	Mi hava ti <i>Disprin</i> ? Mhani wa wena va ri ti ta antswisa nhloko.	
VUKOSI:	A mi fanele mi xave na tona tolo. Hi na ti <i>Panado</i> ntsena, ti lunghile?	5
XILAVI:	Ti ta va ti lunghile, hinkwato i ta nhloko musi. (<i>U famba na tona a ya laha ku nga na Ma'am Joyce, u n'wi kuma a etlele.</i>) U tlhelele eminkumbeni, teka hi leti tiphilisi ta nhloko, kambe ti <i>Panado</i> , ku hava ti <i>Disprin</i> , nwana!	
MA'AM JOYCE:	Ti <i>Panado</i> ta hlwela ku tirha, ti <i>Disprin</i> ta hatlisa. U ri yini Vukosi? U ri u fambile hahani wa Piet, Piet yena u le kwihi hikuva ndzi twile rito ra yena? Ndzi ta pfuka sweswi loko tiphilisi ti tile, ndzi lava na leswa <i>Eno</i> , ndzi twa ndzi hlambuka timbilu. Va vutise loko va ri na yona.	10
XILAVI:	Mina a ndzi nge tirhi wena! Ndzi nga vupfisi ndlela yo ya eka Vukosi! A wu lava tiphilisi! Sweswi u lava <i>Eno</i> ! Ndzi to ya n'wi vitana kunene a ta ku vona! U ta n'wi byela leswi u swi lavaka!	15
MA'AM JOYCE:	Hayi! U nga n'wi vitani! A nga ta vona ku thyaka ka nkumba na malakani.	

- 3.12 Kombisa tindhawu TIMBIRHI laha timhaka ta tsalwa leri ti humelelaka kona. (2)
- 3.13 Boxa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Ma'am Joyce na Vukosi. (1)
- 3.14 Vukona bya Ma'am Joyce na Xilavi eka Vukosi a byi nga pfuni nchumu. Tiyisisa mhaka leyi hi leswi nga eka tsalwa. (2)
- 3.15 Hlamusela xivangelo xa ku va Ma'am Joyce a pandziwa hi nhloko. (2)
- 3.16 I yini a xi endla leswaku Ma'am Joyce a chava ku vitana Vukosi na Piet laha a etlerile kona? (1)
- 3.17 Ku va Ma'am Joyce a nga swi tsakeli leswaku n'wana a thyiwa vito ra xintima swi kombisa yini hi vumunhu bya yena? (2)

- 3.18 Hi kwihi ku navela loku Piet a a ri na kona loko a thya n'wana wa yena vito ra Hlanganani? (2)
- 3.19 Xana ku navela loku boxiweke eka 3.18 ku vuye ku hetiseka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.20 Hi ku vona ka wena a swi fanerile leswaku Ma'am Joyce a va na rito eka timhaka ta ku thyiwa ka vito ra n'wana wa Piet na Vukosi ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa

4.1 'XIKOLOKOLO EXIKOLWENI' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

A ku ri Ravunharhu loko vana va hundzuka swikunguva swa mavala mo basa. Vana a va endla vuwalawala lomu mapatwini ku yiwa kwale swihlobyeni swa mati ya vutomi. Phoma a a ri un'wana wa mintlawwa leyi, ntsena yena a ri na xihundla xakwe a ri swakwe. Mana wa yena a a nga ri na vuxokoxoko na byintsongo hi ta masungulelo ma yena ma xikolo lembe leri. Mhaka leyi a yi n'wi tsona vurhongo lero u ke a nyengeleta a landza kwale ... ku ya kumisisa ntiyiso eka mathicara. Hi siku leri u vile a phameriwa hi thomo hikuva prinsipala ... a a ri kona, hambisweswi a a dume hi ku nga tshami entirhweni hi mhaka yo tlakusa ngopfu bodhlela na ku hlongorisa lavo mhe' swifuva ku tlula mpimo. 5 10

'Manana, n'wana wa wena, hi ku landza leswi hi nga swi rhekoda, a nga ti masiku hinkwawo exikolweni, a nga tsali ntirho lowo titoloveta, a nga yingisi vadyondzisi, u na xithaka,' ku longoloxela prinsipala ... hi vukheta lebyikulu.

Punkie a a lo mbaa, a rhiye ndleve a yingisa.

'Se rhipoto u tsoneriwe yini n'wananga?' 15

'Hi n'wi rhumerile swikolo swa ha ku pfala, a wu yi kumangi? Hi tirhise direse leyi a nga hi nyika Phoma,' prinsipala ... a tikomba swi n'wi karhatile ku twa leswaku mbuyelo a wu fikanga.

- 4.1.1 Xana timhaka leti humelalaka eka ntshaho lowu nga laha henhla ti humelele hi kotara ya vungani ya lembe? (1)
- 4.1.2 Nyika vito ra xikolo na ra nhloko ya xikolo laha Phoma a dyondza kona. (2)
- 4.1.3 Punkie u susumetiwa hi yini ku ya exikolweni lexi a ku nghena n'wana wa yena Phoma? (2)
- 4.1.4 Longoloxa swilo SWIMBIRHI leswi a swi endliwa hi Phoma exikolweni leswi byeriweke Punkie hi nhloko ya xikolo. (2)
- 4.1.5 Hikokwalaho ka yini Punkie a vula leswaku Phoma a a fanele ku tlhelela eka ntangha tsevu leyi a ri eka yona n'wexemu? (2)
- 4.1.6 Swiendlo swa Phoma swi kombisa mahanyelo ya muxaka muni? (2)
- 4.1.7 U nga vula yini hi matirhelo ya mudyondzisi Bumani? (1)

- 4.1.8 Leswi endliweke hi vadyondzi va le Malenga eka Phoma swi hi byela yini hi vona? (2)
- 4.1.9 Mutsari wa xirungulwana lexi u lava ku tsundzuxa yini eka vatswari va vana va xikolo? (3)

NA

4.2 'NKHUVO WA MUCATO WA MAHALA' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

'Horisa mbilu ya wena nkatanga, ndzo vona ndza ha ri ntsongo. A ndzi ku tshikanga nkata. Wa ha swi tsundzuka leswaku hi rini ndzi ku nyikile n'wana? Ndzi dyondze vudokodela ndzi heta kambe a ndzi ku rivalanga. Vanhwana vo saseka na lavo swarha va vile kona le Natal kambe wena u wa le mbilwini yanga. Ho yimisa mucato ntsena!' Mahala a swi andlala hi xitswatsi. 'Ndza ku twisisa kambe ntirho lowu hi nga wu endla ke? Vachaviseki, vafundhisi ni van'wana se ...'	5
'Hi ta va hlamusela leswaku hi cince miehleketo tani hi loko hi tlharihile.' 'Se swakudya, swiambalo na swichaya-chayani leswi nga lulamisiwa ke?' 'Sweswi a ho twanana leswaku mucato ha wu yimisa ntsena. Leswin'wana swi ta tikomba ri xile.'	10
'Murhandziwa, mina hi vumina a ndzi twanani na swona, ntsena loko u swi vonisa swona swi lunghile. Mina swi ta ndzi khomisa tingana laha tikweni ni le ka maxaka ya mina.' Mafanato a hlamusela a ri karhi a khanisa timhanti hi ku karhateka.	15
'Swi nga ku karhati, mina ndzi ta va tivisa hi rhengu leri loko hi ri ekerekeni. Wena u ta ambala nguvu ya vukati tanihi ntolovelu, u nga chavi,' ku hlamula Mahala.	
'E-e, murhandziwa, swa antswa mutivisi wa kona ku va Mufundhisi Makombandlela, handle ka swona nyika mina ntirho wolowo.' 'Ndza ri amukela rero, kambe hi mina ndzi nga ta nyika mutivisi marito mo ma vula, ...'	20

- 4.2.1 Boxa ndhawu ma sekixini laha timhaka leti ti humelalaka kona. (2)
- 4.2.2 Xana Mahala u khomisile Mafanato tingana hindlela yihi? (2)
- 4.2.3 Nyika xivangelo xo va Mahala a a tivula munhu wo tlhariha. (2)

- 4.2.4 Hetisa xivulwa lexi nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
Mahala na Mafanato a va nghena ekerekeni ya the ...
- A Holy Bible
  - B Holy Cross
  - C Holy Spirit
  - D Holy of Holies
- (1)
- 4.2.5 Kombisa hilaha mufundhisi a titweke hakona loko a ta va a twile xiboho xa Mahala. (2)
- 4.2.6 Hlamusela vumunhu bya Mafanato. (2)
- 4.2.7 Mahala i munhu wo tiehleketelela yena n'wini. Seketela mhaka leyi. (1)
- 4.2.8 Kun'wana eka xirungulwana lexi mana wa Mahala u ri: 'U nga lavi ku hi vitanela swithavi.' Xana u vula yini hi marito lawa? (2)
- 4.2.9 U nga n'wi tsundzuxa yini Mahala hi ta vutomi mayelana na xiboho lexi a xi tekeke emakumu? (2)
- 4.2.10 I yini lexi ku tsakisaka hi mana wa Mahala eka xirungulwana lexi? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

YA HANYILE HI TINSINGA TA HINA – KG Baloyi

- 1 Makondlo lawa yo basa
- 2 Ya tsandzeka no hefemula hi mafurha,
- 3 Ya kihlanyile hi timanga ya nga phyandlasela ha ha etlele.

- 4 Hi te hi ku phaphu!
- 5 Ho kuma ya tsangile timheho hinkwato,
- 6 Ya tshoverile ku sele muhwani.

- 7 Ya hi dyondzile ya hi heta ya ha ri ekule.
- 8 Man'wana ya hundzuke tithanyani ya hi onga xihansi,
- 9 Man'wana ya tiendla vamhangedyani emoyeni.

- 10 Nyimpi ya kona a yi nga timeleki.
- 11 Ya fa rifu ra rimpfani, ya fela ku pfuka.
- 12 Ya luma ya pfurhetela; hi sala hi swoswela hexe.

- 13 A ya hi phutumile tiko xa ha etlele.
- 14 Ya kwenga vulombe he vini va tinsinga hi phokotela.
- 15 Hi yi hlurile hi swi twile!

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga hundziki mune boxa hungunkulu leri mutlhokovetseri a lavaka ku ri fikisa hi xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.1.2 Nyika nhlamuselo ya nhlokomhaka 'Ya hanyile hi tinsinga ta hina.' (2)
- 5.1.3 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 1 loko a ku: 'Makondlo lawa yo basa'? (1)
- 5.1.4 Xana rito 'phaphu' ri vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.5 Ndzimana ya 3 yi hi paluxela hungu muni? (2)
- 5.1.6 Mbuyelelo wa rito 'Man'wana' eka mintila ya 8 na 9 wu hi byela yini? (2)
- 5.1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Rito 'muhwani' eka ntila wa 6 ri vula ... salaka loko ku tshoveriwile emasin'wini?
- A swimilana leswi
B mahlanga lama
C swo dyiwa leswi
D magoji lama (1)

- 5.1.8 Hi ku vona ka wena i ntiyiso leswaku Vantima va hlurile ke? Seketela vonelo ra wena. (2)
- 5.1.9 Hungu ra xitlhokovetselo lexi ri endla leswaku u titwa njhani? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NA

- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XIFAKI – KG Baloyi

- 1 Lexi hi xona xifaki xa mina,
2 Hi xona ximiyetanyoka xa mina,
3 Hi xona tlhari ra ndlala eka mina,
4 I xitlhangu xa khwiri ra mina,
5 Ndzi tshikeni ndzi xi lilinga.
- 6 Loko mi ndzi twa ndzi vulavulela emarhameni,
7 Ndzi va ndzi fundze xona enon'weni,
8 Phela xona i xiaka miri xa mina,
9 Hinkwako ndzi famba naxo,
10 Ndzi nge xi siyi, ndlala i yikulu etikweni.
- 11 Ndzi tshikeni ndzi dya swa nyuku wa mina,
12 Ndzi khumuza ndzi khavuta,
13 A ndzi lo yiva ndzi tshikeni ndzi khojeta,
14 I mintirho ya mavoko ya mina,
15 I ntamu wa mina lowu.
- 16 Mi nga ndzi vangisi n'wina malolo,
17 A mi ri kwihi loko ndzi rima,
18 I 'ndza kombela' wa yini?
19 A va kombeli ko rimiwa la,
20 Kasi swandla sweswo i swa yini?
21 A hi swo tirha xana?
- 22 Mina ndzi dya hi mbilu yo basa paa!
23 Phela i nyuku wa mina,
24 Hayi n'wina va-marhandza -teka,
25 N'wina mi ta dya ku vona.

- 5.2.1 Hi mintila leyi nga hundziki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.2.2 Xana rito 'Lexi' eka ntila wa 1 ri hi vumbela xifaniso xa le miehletweni xa muxaka muni? (2)
- 5.2.3 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 3 lowu nge:
'Hi xona tlhari ra ndlala eka mina' (2)

- 5.2.4 Marito 'Ndzi tshikeni' eka mintila ya 5 na 11 ya hi paluxela mhaka muni? (2)
- 5.2.5 Hikwalaho ka yini mutlhokovetseri a nga vekelangi mfungho wa xivutiso eka ntila wa 17? (2)
- 5.2.6 Mintila ya 18, 20 na 21 ya paluxa ku titwa muni ka mutlhokovetseri? (2)
- 5.2.7 Xana rito 'va-marhandza -teka' eka ntila wa 24 ri vula vanhu va njhani? (2)
- 5.2.8 Xana u nga vula yini hi vumunhu bya mutlhokovetseri loyi ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70